

Keynes' metodologi og makroøkonomisk forskning – et bud på en belysning

Af Finn Olesen, ph.d., Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet¹

Indenfor den økonomiske doktrinhistorie har mange Post-Keynsianske forskere fremlagt deres særlige fortolkning af John Maynard Keynes General Theory. En grundlæggende tese inden for Post-Keynesianisme er i denne forbindelse det udsagn, at Keynes forståelse af økonomisk videnskab ikke bliver forstået korrekt, hvis man ikke tager Keynes metodik med i betragtning. Og Keynes kan retmæssigt siges at have påbegyndt såvel en metodemæssig som en teoretisk revolution i økonomisk teori. I den foreliggende artikel bliver Keynes metode fremhævet, efterfulgt af en diskussion af i hvilket omfang denne metode kan siges at have påvirket moderne makroøkonomisk teori. I denne sammenhæng lægges størst vægt på at give en præsentation af nogle centrale dele af den Keynes-liggende tradition i form af Post-Keynesianisme.

1. Indledning

Med især fremkomsten af **The General Theory** gav John Maynard Keynes startskud til en revolution i økonomisk teori på det teoretiske såvel som på det metodologiske plan.² Eksempelvis er makroøkonomiske teorier efter 1936 uden et væsentligt fokus på indkomstdannelsesproblematikken formålsløse og futile. Og i henseende til netop indkomstdannelsesproblematikken for nu at nævne et væsentligt aspekt fik Keynes sat en teoretisk revolution i værk, som indtil nu har vist sig at være af en blivende værdi, om end der i mange – de fleste – værker gives en

præsentation af problemstillingen, der i bedste fald kan siges at udgøre en selektiv fortolkning af budskabet i **The General Theory**. Mindst lige så væsentlig er hans revolution på det metodologiske plan. At se samfundet og dermed også den økonomiske sfære som et åbent og et foranderligt socialt system med indbyggede sti-afhængige kontekstuelle strukturer, hvori de økonomiske agenter med imperfekt viden må danne sig forventninger til en fundamental og ukendt fremtid, er at se konturerne af et økonomisk univers for sig, som er af en helt anderledes evolutionær karakter, end hvad der kan indeholdes i en økonomisk mainstream referenceramme. Men sin revolutionerende kraft til trods har Keynes' metodologiske forståelse haft langt sværere ved at slå afgørende igennem inden for det makroøkonomiske genstandsfelt, end hvad tilfældet synes at være for hans mere teoretiske dimension; i hvert tilfælde for udvalgte dele heraf.³ For begge revolutioners vedkommende kan man sammenfattende sige, at der fra Keynes' side var tale om en art realisme projekt. Problemstillingen for ham var den centrale: hvordan kan den økonomiske teori bringes i en bedre overensstemmelse med den makroøkonomiske virkelighed, og hvad kræver dette metodologisk.

2. Intention og indhold

I nærværende papir er det hensigten at sætte fokus på Keynes' metodologiske revolution. Førrend dennes gennemslagskraft på den makroøkonomiske teori nærmere skal behandles, følger i det næste afsnit et konkret bud på, hvori Keynes i sin metodologiske forståelse var revolutionerende i forhold til den økonomiske mainstream tænkning. Dernæst til en til dels teoriehistorisk belysning af Keynes' potentielle gennemslagskraft. I det mindste fire bud på en fortolkning af Keynes' makroøkonomiske gennembrud kan opstilles. I afsnit 4 og 5 belyses kort henholdsvis, hvad Joan Robinson som en aktiv deltager i kredsen omkring Keynes i midten af 1930'erne med rette har benævnt for bastard keynesianismen (den neoklassiske syntese), som for en lang periode i realiteten var *fortolkningen* af Keynes, og dernæst den uligevægtsprægede tankegang, som i hvert tilfælde for en stund synes at byde på et relevant alternativ til den makroøkonomiske mainstream tænkning. Afsnit 6 og 7 introducerer den ny keynesianske henholdsvis den post keynesianske skole i sin Keynes-like version. Mens introduktionen til den førstnævnte skole er yderst kortfattet og skitseagtigt, lægges hovedvægten i dette papir på en belysning af den post keynesianske tænkning, idet det er denne skole, som set med denne forfatters øjne, i realiteten er den mest retvisende fortolkning af de centrale budskaber hos Keynes. Endelig afsluttes papiret med en afrunding i afsnit 8.

3. Om Keynes' metodologi

I Keynes' opgør med og oprør mod sin tids neoklassiske mainstream angreb han denne på to fronter, der naturligvis ikke kan ses og forstås uafhængigt af hinanden. Ikke alene ønskede han at fremsætte en generel teori-dannelse, der inden for rammerne af hans effektive efterspørgselsprincip, som udgjorde fundamentet for Keynes' makroteori, kunne forklare mainstream tankegangens optimale special tilfælde med fuld beskæftigelse lige-

som som også tilfældene, hvor økonomiens udfald kendetegnes ved en overskudsudbuds- eller en overskudefterspørgselssituation – i 1936 var det den udbredte og vedvarende arbejdsløshed, der skulle forklares; efterfølgende i 1939/40 blev det faren for en overophedet krigsøkonomi, der kom til at stå i centrum for den makroøkonomiske analyse – han ønskede også at modernisere mainstream tænkningen på det metodologiske plan. Han ønskede at løsrive den økonomiske teori fra en for ufrugtbar og irrelevant formel abstraktion, der blot mekanisk blev trukket ned over den økonomiske tænkning. Set med hans øjne kunne økonomi som fagdisciplin betragtet ikke være en eksakt videnskab, sådan som tilfældet var for naturvidenskaberne. Dertil var det økonomiske materiale i sit indhold ikke tilstrækkeligt homogent. Økonomi var i hans optik i bund og grund at betragte som *a moral science*. Videnskabelige økonomiske udsagn kan forsøges objektiviseret gennem en anvendelse af matematisk formalisme, men det er også et værdiladet valg. Og som bekendt lader alt af relevans inden for økonomi sig netop ikke måle. Og når samfundet og dermed også den økonomiske sfæres strukturer udvikler sig, vil disse kvalitative faktorer netop ofte være ganske betydningsfulde determinanter; jævnfør CW (XIV:285-320), der belyser Keynes' syn herom fremkaldt af hans refleksioner over Jan Tinbergens tidlige økonometriske arbejder. Eksempelvis påpeger Keynes i sin korrespondance med Roy Harrod fra 1938:

»I also want to emphasise strongly the point about economics being a moral science. I mentioned before that it deals with introspection and with values. I might have added that it deals with motives, expectations, psychological uncertainties«; (op. cit. p. 300).

Om end veluddannet inden for matematik var Keynes alligevel skeptisk over for den matematiske formalismes anvendelse inden for økonomi. Kan man virkelig med rimelighed beskrive og analysere den foranderlige ma-

kroøkonomiske virkelighed inden for rammerne af en given matematisk model? Hvis ikke alt, hvad der i en økonomisk henseende er relevant, kan måles og vejes – men hvad der kan kvantificeres, skal naturligvis måles og vejes på den bedst tænkelige måde – er det nødvendigt også at kunne inddrage og forholde sig til mere, og i afgørende situationer yderst betydningsfulde, kvalitative faktorer. Og er den makroøkonomiske virkelighed en foranderlig størrelse – det makroøkonomiske system er et åbent og et socialt foranderligt system, der over tiden udvikler sig ofte endda på en uforudsigelig måde – gives der ingen entydig langsigtet generel ligevægt. Fremtiden er derfor en fundamentalt set usikker størrelse.

Og er fremtiden usikker, bliver agenternes økonomiske dispositioner også selv en usikker størrelse. Det kan vise sig, at de på trods af megen omhyggelighed i deres økonomiske planlægning – i den forstand, at de har gjort det bedst mulige givet den viden og information, der nu stod til deres rådighed – alligevel kom til at fejle. Det giver derfor ingen mening at tale om, at de enkelte husholdninger og virksomheder danner sig rationelle forventninger i den forstand, som vi traditionelt forstår begrebet 'rationelt' i makroøkonomisk teori.⁴ I stedet for gør de brug af *rational beliefs*, argumenterer Keynes. Agenterne formulerer hver for sig nogle subjektive forventninger til de ukendte og usikre fremtidige forhold. Keynes' værk fra 1936 er derfor et teoretisk værk med et helt afgørende centralt fokus på forventningsproblematikken. Forventninger optræder så at sige overalt i bogen. Ikke alene er det effektive efterspørgselsprincip i sig selv et forventningsbaseret begreb. Det giver også rammerne til Keynes makromodel, hvori agenternes forventningsbetingede adfærd kan belyses (indeholdende forventninger såvel med en kort – ved et givent kapitalapparat – som med en lang tids-horisont – knyttende sig til investeringerne og det variable kapitalapparat). Og, at hus-

holdningernes forbrugsadfærd er forventningsbestemt, det ved vi fra de subjektive forbrugsdeterminanter, som Keynes også inddrog i sin forbrugsfunktion. Ligeledes ved vi, at virksomhedernes investeringsbeslutninger træffes på baggrund af deres individuelle forestillinger om det fremtidige forventede afkast (MEC) på disse potentielle investeringsprojekter. Også finansielt er agenternes adfærd naturligvis en forventningsbetinget adfærd. Med introduktionen af spekulationsmotivet får de subjektive renteforventninger således en central rolle at spille i likviditetspræferencefunktionen. Disse individuelle renteforventninger bestemmer, om den enkelte vælger at op- eller nedbygge sin obligationsportefølje. Og de netop nævnte tre områders centrale betydning var anerkendt af Keynes selv. Det var omhandlende disse, at han talte om de tre fundamentale psykologiske faktorer; Keynes (1936:246-47). Men Keynes var, som påpeget af Kregel (1977), langt fra den første til at inddrage forventningsaspektet i den økonomiske analyse. En sådan inddragelse havde en lang forhistorie især inden for de økonomiske arbejder, der havde beskæftiget sig med at analysere konjunktursvingningerne, påpegedes det.⁵

Også uden for England satte især svenskerne med deres ex ante/ex post tankegang et samtidigt fokus på forventningsdannelsesproblematikken. Med Wicksell som skolens oprindelige grundlægger, Brems (1986 & 1987),⁶ og Lindahl som den efterfølgende afgørende inspirator og med væsentlige bidrag fra Myrdal og Ohlin, Hansen (1981), gav Stockholm skolen et supplement og/eller et muligt alternativ til den keyneske makroteori. Således fremhæver Hansen eksempelvis, at Myrdal og Ohlin præsenterede en multiplikator-tankegang, der var såvel tidligere som mere avanceret end den, som Keynes fremsatte i 1936. Ligeledes havde Lindahl allerede i 1929 set »the possibility of an unemployment equilibrium: he also argues that such an equilibrium is stable«; Hansen (1981:262).

Og om end tankegangen med sin indbyggede rekursive beslutningsstruktur; jf. Bentzel & Hansen (1954) – agenternes forventninger danner baggrund for udformningen af deres planer, der efterfølgende bliver til konkrete handlinger, hvorefter der, når perioden er omme, kan finde en status sted, som eventuelt giver anledning til en revision af forventningerne for den kommende periode o.s.v. – forekommer umiddelbart såvel teoretisk tilfredsstillende som empirisk realistisk, slog tankegangen aldrig for alvor rigtigt an uden for Sverige. Derfor kom Stockholm skolen aldrig til at udgøre en egentlig konkurrent til den keyneske makroteori.

Dertil kommer, at Keynes i sin makroteori var original i den forstand, at han inddrog forventninger til en usikker og ukendt fremtid i en ny form for metodologisk tilgang. Dermed gav han et fundamentalt anderledes alternativ til den herskende mainstream tænkning. Med Kregel (1977:498):

»The originality of Keynes (and Shackle) is then not the simple recognition and introduction into economics of the implications of uncertainty and expectations, but rather the much more significant recognition that the full implication of these aspects of real economics could not be handled adequately within the framework of traditional theory and thus required a completely new theoretical approach. Minor adjustments to the orthodox theory would not be enough«.

Og gennem deres beslutninger og handlinger i dag er agenterne med til at forme udfaldsrummet for morgendagens økonomiske udfald. Nye muligheder opstår, mens andre forsvinder og kommer uden for det økonomiske systems rækkevidde. Også derfor er et markedsdirigeret system *ikke* automatisk et selvregulerende system. Kendskab til prisvektoren løser ikke opgaven alene. Dennes påstående allokativ efficiens, som er et fundamentalt kerneudsagn i den neoklassiske tænkning, kan netop *ikke* pr. automatik fremkalde en optimal makroøkonomisk ligevægt. Der må mere til for at sikre et tilfredsstillen-

de makroøkonomisk udfald. Som Keynes selv havde sagt det i 1934:

»On the one side are those who believe that the existing economic system is, in the long run, a self-adjusting system, though with creaks and groans and jerks, and interrupted by time lags, outside interference and mistakes ... On the other side of the gulf are those who reject the idea that the existing economic system is, in any significant sense, self-adjusting. They believe that the failure of effective demand to reach the full potentialities of supply, in spite of human psychological demand being immensely far from satisfied for the vast majority of individuals, is due to much more fundamental causes«; CW (XI-II:486 & 487).

Der er med andre ord basis for at føre en aktiv økonomisk politik. Og her er der vel at mærke tale om en økonomisk politik, der også på det længere sigt indebærer realøkonomiske konsekvenser. Med Keynes ved vi, at et udsagn om monetær neutralitet ikke længere er et relevant økonomisk teoretisk udsagn. Med andre ord: *money matters*. Forestillingen om den klassiske dikotomis eksistens er en vrangforestilling i forhold til den virkelighed, som vi ønsker at beskrive og forstå, er det keyneske budskab.

Derfor må man også erkende og anerkende den historiske konteksts alt afgørende betydning. Relevant økonomisk tænkning kan ikke løsrives fra tid og sted. Den må altid ses, forstås og vurderes i lyset af sin samtid. *History matters* for nu at sige det kortfattet. Alene af den grund at en given historisk kontekst determinerer givne institutionelle rammer omkring enhver økonomisk handling, er der begrænsninger på, hvilken grad og form af abstraktion, det er tilladelig at gøre brug af i den makroøkonomiske teori. Og som sagt så er den historiske kontekst foranderlig. Det institutionelle set up udvikler sig over tiden, ligesom afgørende økonomiske strukturer også kan ændre sig. Nye problemer såvel af en begrebs- og erkendelsesmæssig, en empirisk som en teoretisk karakter kan indfinde sig, og

dette må nødvendigvis få betydning for udformningen af den økonomiske teori og analyse. Den relevante makromodel må derfor tilpasses til den ændrede makroøkonomiske virkelighed.⁷ Netop derfor kan den makroøkonomiske model ikke være en entydig og matematisk formalistisk præcis opbygget model. En sådan vil kun i bedste fald i et begrænset omfang afspejle virkelighedens mangeartede kompleksitet. Eller som Keynes selv udtrykte det i sit vigtige kapitel 21 i *The General Theory* omhandlende prisdannelse:

»The object of analysis is, not to provide a machine, or method of blind manipulation, which will furnish an infallible answer, but to provide ourselves with an organised and orderly method of thinking out particular problems; and, after we have reached a provisional conclusion by isolating the complicating factors one by one, we then have to go back on ourselves and allow, as well as we can, for the probable interactions of the factors amongst themselves. This is the nature of economic thinking«; Keynes (1936:297).

En logisk og verbal præget analyse vil være en mere hensigtsmæssig referenceramme, end en mere stringent matematisk formalistisk tilgang, at forstå og fortolke de basale økonomiske fænomener i, synes opfattelsen hos Keynes at være. Og inden for en sådan referenceramme er det helt i orden at være pluralistisk i sit arbejde, sådan som tilfældet var for Keynes.⁸

4. Bastard keynesianisme

Som bekendt fremsatte John Hicks allerede i 1937 sit formelle bud på en fortolkning af den makroøkonomiske referenceramme, der er indeholdt i **The General Theory**; jf. Hicks (1937). Dermed så IS/LM-modellen, som for efterfølgende generationer af kommende økonomer har fremstået som indeholdende det essentielle nye og revolutionerende hos Keynes, altså som *fortolkningen* af Keynes' økonomiske univers, dagens lys.⁹ Og holder denne opfattelse vand – hvilket Hicks selv på sine ældre dage synes at tage afstand fra; jf.

Hicks (1980-81)¹⁰ – så har Hicks ret i sin opfattelse fra 1937 af, at værket fra 1936 snare er reflekterende omkring et special tilfælde end egentlig generel i sin teoriopfattelse bydende på et relevant og overbevisende mere progressivt alternativ til den herskende klassiske forståelse. Som bekendt udvikledes IS/LM tankegangen senere til, hvad der benævnes den neoklassiske syntese; jævnfør eksempelvis Jespersen (2003). Som påpeget af Davidsen (2004a:11-16) uddyber denne syntese på tre punkter den oprindelige IS/LM tankegang: 1) arbejdsmarkedet indarbejdes eksplicit i modellen, 2) en realkasseeffekt indbygges i forbrugsfunktionen og 3) det mikroøkonomiske fundament for syntesens økonomiske agentadfærd gøres eksplicit walrasiansk.¹¹ Og det helt centrale kerneelement i denne forståelse er opfattelsen af, at den keyneske underbeskæftigelsessituation skal forklares ved eksistensen af stive lønninger.

For et tidligt og betydningsfuldt bidrag med denne fortolkning kan der henvises til Modigliani (1944). Dette bidrag har netop til hensigt at præcisere og uddybe den hickske IS/LM forståelse. Heri står blandt andet at læse, at:

»It is usually considered as one of the most important achievements of the Keynesian theory that it explains the consistency of economic equilibrium with the presence of involuntary unemployment ... this result is due entirely to the assumption of »rigid wages«; (op. cit. p. 65).

Generelt skal en ufrivillig arbejdsløshed derfor forklares ved, at pengelønnen er sat på et så højt niveau, at det ikke er rentabelt for de enkelte producenter at efterspørge arbejdskraft i et sådant omfang, at en fuld beskæftigelsessituation sikres makroøkonomisk. Dog vil en fleksibilitet i løndannelsen i specialtilfældet med likviditetsfælden ikke kunne generere en optimal makroøkonomisk situation, siger Modigliani.¹² Med inddragelse af Pigous realkasseeffekt vil dog heller ikke lik-

viditetsfælden kunne betinge et makroøkonomisk udfald med eksistens af en ufrivillig arbejdsløshedstype. Men en sådan argumentation fokuserer kun på de udbudsmæssige konsekvenser af lønnen. Det er alene omkostningsaspektet, der dyrkes. Og Keynes' pointe var netop den, at lønnen er en dual størrelse. Den har også en efterspørgselsmæssig konsekvens. Det er jo lønnen, der giver husholdningerne den indkomst, som er grundlaget for det private forbrug. Derfor skal en analyse af den ufrivillige arbejdsløshed – den stabile underbeskæftigelseslignevægt – belyses inden for rammerne af den makromodel, der gives ved det effektive efterspørgselsprincip; argumenterer Keynes, jævnfør fremstillingen i kapitel 3 i **The General Theory**. En partiel arbejdsmarkedsanalyse alene gør det ikke. Analysen skal være bredere og mere omfattende. Ellers mister den relevans, det vil sige, at der ikke længere er den nødvendige korrespondance mellem det studeredes (genstandsfeltet) ontologi og den anvendte approach (metode).

Nok er IS/LM modellen og den efterfølgende neoklassiske syntese tro mod Keynes i den forstand, at den har sit fokus rettet mod primært en forståelse af indkomstdannelsesprocessen i en monetær produktionsøkonomi, men med sin forankring i den generelle ligevægts neoklassiske formalisme er modellen netop ikke repræsentativ for det centrale budskab hos Keynes, hverken teoretisk eller metodologisk. Hvor er således tolkningsrummet i disse modelarbejder, som skal give plads til en eksplicit inddragelse af de essentielle forventninger til den usikre og ukendte fremtid eller til en nødvendig forståelse af det institutionelle set up? Hvad er der blevet af det effektive efterspørgselsprincip og den ufrivillige arbejdsløshedstype? Og sidst, men bestemt ikke mindst, hvor er den historiske forankring blevet af, hvor er tiden forsvundet hen i IS/LM modellen? Som Hicks senere selv præcist pointerede må økonomiske beslutninger og handlinger jo netop finde sted i

historisk tid (kalender tid) og *ikke* i den fiktive meta tid; jf. Hicks (1979 & 1976). IS/LM modellen og det efterfølgende arbejde inden for rammerne af den neoklassiske syntese kan med rette derfor nok karakteriseres som kerneelementet i bastard keynesianismen, men bestemt ikke som et repræsentativt kerneelement kendetegnende en keynesk makroøkonomisk forståelsesramme, især ikke metodologisk set. Med Jespersen (2007:51-52):

»Den neoklassiske syntese havde herved bragt Keynes' makroteori tilbage i »ligevægts-folden«, hvor det makroøkonomiske system er selvregulerende, hvor usikkerhed om fremtiden ikke hindrer tilpasningen (og derfor hurtigt negligeres), og hvor analyse af »the economy as a whole« kun er relevant på kort sigt, indtil »hele« økonomien har nået at tilpasse sig den generelle ligevægt«.

5. Uligevægtstilgangen

Efterhånden som det keynesianske paradigme tiltog i styrke i de første årtier efter afslutningen af den 2. Verdenskrig, fremkom der bidrag til en anden fortolkning af det centrale budskab hos Keynes end, hvad der er indeholdt i den neoklassiske syntese. Dermed var den såkaldte keynesianske modrevolution begyndt. Med bidrag fra Patinkin (1956:kapitel 13) og Clower (1965) blev en egentlig generel uligevægtsmodel forsøgt givet med Barro & Grossman (1971).

Hos Patinkin gives der en beskrivelse af en mulig uligevægt på arbejdsmarkedet, der er fremkaldt af et overskudsudbud på varemarkedet. Hersker der en ufrivillig arbejdsløshed på markedet, befinder de enkelte udbydere af arbejdskraft sig ikke længere på deres ønskede udbudskurve. De er nu ikke alene udsat for en prismæssig, men tillige også for en mængdemæssig rationering. Hos Patinkin fjernes uligevægten på arbejdsmarkedet gradvist gennem en direkte og en indirekte realkasseeffekt: som følge af prisfaldstendenser øges den reale pengemængde, som di-

rette øger det private forbrug, og indirekte gennem et rentefald som også stimulerer investeringsdannelsen, og på ny øger den samlede efterspørgsel i samfundet.

Hos Clower (1965) er uligevægten i økonomien nu at finde på forbrugssiden (varemarkedet). Clower fremhæver her tre forhold, som han mener, især udgør Keynes' kritik mod den neoklassiske tankegang. For det første finder der ikke en simultan bestemmelse sted af arbejdskraftudbud og vareefterspørgsel. Beslutningsprocessen må nødvendigvis være rekursiv eller dual: først må viden om indkomstens størrelse og fordeling over planlægningsperioden erhverves, førend forbrugsbeslutningerne kan træffes (og dette sker hos Clower i et traditionelt nyttemaksimerende set up). For det andet kan ortodoksien ikke give en tilfredsstillende forklaring af fænomenet den ufrivillige arbejdsløshedstype. Og for det tredje, Keynes forkastede Walras Lov, påpeges det. I det clowerske univers er det derfor muligt at iagttage en forskel mellem agenternes efterspørgselsønsker og de faktisk realiserede værdier. Clower foretager i artiklen således en sondring mellem såkaldte »notional« og »effective« udbuds- og efterspørgselsudtryk. Realisering af uligevægtsprægede forløb i økonomien er derfor mulige, ja måske endda ligefrem reglen frem for undtagelsen. Og hos Clower er prisvektoren nu ikke længere bæreren af al relevant økonomisk information. Viden herom er ikke længere nok til at sikre et makroøkonomisk optimalt udfald fremkaldt.

I den generelle uligevægtsmodel hos Barro & Grossman forsøges de to nævnte tilgange – eksistens af mulige uligevægte på vare- som på arbejdsmarkedet – kombineret til en helhed. Her foretager virksomhederne en profitmaksimering under en output-begrænsning, mens husholdningerne tilsvarende må foretage en nyttemaksimering under en beskæftigelsesbegrænsning.

Med Leijonhufvuds bog fra 1968 **On Key-**

nesian Economics and the Economics of Keynes blev det for alvor anerkendt at adskille den mainstream keynesianske fortolkning fra Keynes' egne arbejder. Derudover bidrog Leijonhufvud især til at sætte fokus på den vigtige informations- og koordineringsproblematik. Senere fulgte, for blot at nævne nogle få udvalgte, interessante bidrag fra Malinvaud (1977 & 1980) og Muelbauer & Portes (1978). Hos såvel Malinvaud (1977) som hos Muelbauer & Portes identificeres fire forskellige typer af mulige uligevægtssituationer, hvoraf dog kun tre synes at være relevante: 1) keynesiansk arbejdsløshed, hvor der er overskudsudbud på såvel vare- som på arbejdsmarkedet; 2) klassisk arbejdsløshed, hvor der er en overskudsefterspørgsel på varemarkedet og et overskudsudbud på arbejdsmarkedet; og 3) undertrykt inflation, her er der pres på begge markeder i form af en overskudsefterspørgsel. Og i hvert tilfælde for en tid prægede Malinvauds regimediskussion de makroøkonomiske lærebøger. Således inkluderende eksempelvis Dornbusch & Fischer i en af deres tidlige udgaver af deres bestseller i makroøkonomisk teori et kapitel omhandlende en SAS/DAD model, der kan ses som et forsøg på at implementere uligevægtstanken i et dynamiseret aggregeret efterspørgsels- og udbudsdiagram. Som med mange andre uligevægtsprægede bidrag gled også dette kapitel ud i senere udgaver af lærebogen.

Hvor interessante disse ovenfor nævnte forskellige bidrag inden for genren generel uligevægtsteori end måtte forekomme – eksempelvis anerkendelsen af, at det økonomiske system ikke pr. automatik fremkalder en harmonisk makroøkonomisk situation med fuld beskæftigelse, at der altså eksisterer en ufrivillig arbejdsløshedstype måske endda af et ganske betydeligt omfang, at planlagte størrelser kan være forskellige fra realiserede værdier, og vi derfor må skelne mellem »notional« og »effective« udbuds- og efterspørgselssignaler – så blev dette spor efterhånden

et ganske koldt spor i den makroøkonomiske tænkning.¹³ Om overhovedet præges denne i dag på ingen betydningsfuld måde af centrale elementer hentet fra den oprindelige uligevægtstankegang. Og med sin forankring i en generel ligevægtsanalogi fangede denne genre ikke rigtigt, hvad der var indeholdt i Keynes' bud på en metodologisk revolution. Snarere må de i et nutidigt tilbageblik ses som tiltag til at modificere mainstream tænkningen gennem et forsøg på at løse op på den stramme og ensidige fokusering alene på den generelle ligevægt og dennes eksistens, etablering og fastholdelse.

6. Ny keynesianisme

Moderne makroøkonomisk teori er i dag især kendetegnet ved to skoler, som begge ønsker at frembringe et solidt mikroøkonomisk fundament for de fremsatte makroøkonomiske argumenter og udsagn: den ny klassiske henholdsvis den ny keynesianske skole. Selv om der naturligvis er forskel på de to skolers teoretiske indhold, gør de begge i al væsentlighed brug af den samme metodologi, som påpeget af eksempelvis Andersen (2000). Denne tilgang er kendetegnet ved: 1) en optimerende agentadfærd; 2) de enkelte agenter træffer intertemporale beslutninger; 3) de anvender modelkonsistente rationelle forventninger; og 4) agenternes økonomiske udfoldelse finder sted inden for rammerne af en generel ligevægtssammenhæng. Dermed har begge skoler nok givet makroteorien en eksplicit mikrofundering med den repræsentative agent som aktør. Men næppe en specielt realistisk fundering. Og forfølger man realisme i sin teoretiske modellering, sådan som Keynes metodologisk lagde op til, at man burde gøre det, løber man med anvendelse af de postulerede sammenhænge en risiko for at komme til at anvende for abstrakte modeller på den aktuelle virkeligheds påtrængende problemer, som netop ikke matcher de indeholdte teoretiske antagelser.¹⁴ Dog er det næppe sådan, at såvel den ny keynesianske som den ny klassiske skole alene gør brug af

en ren instrumentel tilgang. I hvert tilfælde synes ny keynesianerne med deres stærke fokusering på arbejdsmarkedets funktion og effektivitet samt accept af en aktiv økonomisk politik (ved eksistens af markedsfejl), jævner ned nedenfor, at anerkende behovet for et vist samspil mellem virkelighed og abstrakt modelbygning. Historiske kendsgerninger – eksempelvis stagflationsfænomener, udviklingen i og mulighederne for at påvirke niveauet for den strukturelle ledighed samt nødvendigheden af en økonomisk politisk rådgivning (tilrettelægnings af penge- og finanspolitikken ud fra en mere langsigtet strukturtilpasningsdimension såvel som en mere traditionel kortsigtet i hvert tilfælde delvis konjunkturstabiliserende synsvinkel) – synes at have haft indflydelse på den praktiske anvendelse af modellerne.

På trods af sit metodemæssige fællesskab med den ny klassiske skole har den ny keynesianske tankegang et mindre ekstremt syn på markedsmekanismens effektivitet som en hurtigt arbejdende og velfungerende allokeringsmekanisme.¹⁵ Det økonomiske system er efter denne skoles opfattelse ikke kendetegnet ved en uendelig hurtig tilpasningsevne, især ikke på det betydningsfulde arbejdsmarked, som skolen som sagt sætter et kraftigt fokus på. I økonomien eksisterer der trægheder, som giver den økonomiske politik et vist spillerum for succes. Ifølge Andersen (2000) adskiller den ny keynesianske tankegang sig fra den gammeldags keynesianske lære ved også at inddrage udbudsforhold i den økonomiske analyse. Moderne økonomier bliver udsat for såvel efterspørgsels- som udbudsstød, som den økonomiske teori naturligvis må være i stand til at forholde sig til. Og som følge af forskellige imperfektioner tager tilpasningen til disse stød tid, argumenteres der. Et oplagt og afgørende eksempel på en sådan imperfektion er markedsstyrke, hvorved det fuldkomne konkurrenceideal brydes. En anden er at antage, at der på kort sigt er trægheder i løn- og pristilpasningen

(imperfekt løn- og prisleksibilitet). Med en given markedsstyrke er de enkelte agenter ikke længere rene pristagere, men kan påvirke det økonomiske udfald. Et sådant brud på det økonomiske ideal kan være betinget af forskellige omkostninger (transaktions- og tilpasningsomkostninger), informationsproblemer (f.eks. asymmetrisk information, hvor nogle agenter besidder en informationsmæssig fordel i forhold til andre) eller heterogenitet og forskellige friktioner (eksempelvis kontraktbindinger) på arbejdsmarkedet. Og med et sådant teoretisk set up kan en økonomi være i en makroøkonomisk uligevægt, hvorved der kan realiseres en underbeskæftigelsessituation med eksistens af en ufrivillig arbejdsløshed. Dermed er den klassiske adskillelse mellem økonomiens reale og monetære sektorer brudt, og penges neutralitet er ophævet i hvert tilfælde på det kortere sigt.¹⁶

Jo mere udtalte imperfektionerne er, desto mere følsomme synes økonomierne at være overfor reale efterspørgselsstød, ligesom imperfekte konkurrenceforhold øger finanspolitikens effektivitet, hvilket netop er to synspunkter, som er grundlæggende keynesianske i deres indhold. Men i modsætning til den tidligere fremherskende keynesianske forståelse er det at føre en aktiv økonomisk politik en særdeles vanskelig opgave, som kræver, at man nøje tager hensyn til økonomiens strukturer, de konkrete og betydende imperfektioner og karakteren af de stød, som økonomien løbende udsættes for. Ifølge den ny keynesianske skole stilles der derfor store informationsmæssige krav til, at politikerne kan føre »den rette« økonomiske politik igennem med den efterlyste succes til følge. Netop derfor skal den økonomiske politik ofte udformes på en sådan måde, at den er regelbaseret med et indbygget langsigtet perspektiv.

Med sit syn på dels makroøkonomiske uligevægtes mulige eksistens dels den økonomiske politiks muligheder for at gøre en positiv

forskel i en sådan situation er ny keynesianismen i denne henseende Keynes-like i sit økonomisk teoretiske indhold. Metodologisk set stiller sagen sig helt anderledes. Her repræsenterer tankegangen med sin generelle ligevægts formalisme og accepten af rationelle forventninger i al væsentlighed netop den forståelse, som Keynes selv forsøgte at bryde med og opstille et alternativ til. Metodologisk set er ny keynesianismen derfor anti-Keynes i sit indhold især i sit syn på modeludformning og -anvendelse og i sin konkrete formulering af forventningsdannelsen.

7. Den post keynesianske tænkning

Den post keynesianske tænkning er på sin vis en noget heterogen størrelse. Med Arestis (1996) kan denne dog siges at bestå af tre især hovedtraditioner – den keyneske, den kaleckiske og den institutionelle – der dog alle arbejder med det overordnede mål, at de ønsker, at få: »a clear understanding of how the economy works, by relating economic analysis to real economic problems«; Arestis (1996:112). Alle sætter dermed fokus på korrespondancen mellem teori og virkelighed. I det følgende skal dog kun den ene af disse hovedtraditioner nærmere behandles.

Med afsæt i Keynes' forfatterskab har flere af tilhængerne inden for den Keynes-like hovedtradition¹⁷ af den post keynesianske tænkning med rette argumenteret for, at den metodologiske tilgang som benævnes kritisk realisme er en anbefalelsesværdig approach at benytte sig af ved en belysning af makroøkonomiske problemstillinger. Med Jespersen (2007) fremhæver den kritisk realistiske approach netop nødvendigheden af at koble det ontologiske niveau – altså virkeligheden – tættere på det epistemologiske niveau (den anvendte teori eller model).¹⁸ Hvor mainstream tankegangen i økonomisk metodologi ofte analogiserer økonomi med naturvidenskab i den forstand, at den naturvidenskabelige forskningstilgang betragtes som et eftertrættelsesværdigt forskningsideal også inden for

økonomi, tilbyder kritisk realisme en approach, der bedre tillader økonomis mere kvalitative aspekter at komme i fokus. Hvor mainstream traditionelt præsenterer en meget uniform approach, advokerer fortalere for (tilhængerne af) den kritiske realisme, at man bør forfølge en mere åben eller pluralistisk tilgang.

Skal den økonomiske adfærd beskrives som en mere virkelighedsnær menneskelig adfærd, skal denne opfattes som en social betinget adfærd. Og derfor må vi som en konsekvens heraf forlade visionen om, at det økonomiske system er et mekanisk og et lukket system. En sådan vision er ikke længere en hensigtsmæssig konstruktion. Det økonomiske system er ikke i denne forstand deterministisk. Vi skal i stedet for betragte det økonomiske system som et åbent og et foranderligt socialt system, om end nogle delelementer eller delsystemer i dette kan være af en mere stabil og dermed af en lukket karakter. Det institutionelle set up ændrer sig over tiden, har den økonomiske historie lært os. Og vi må naturligvis forsøge at lære af historien. Vi må derfor lære at tilpasse os til den nye virkelighed.¹⁹ Så en økonomisk adfærd har også med lærings- og innovationsprocesser at gøre, vil den kritiske realisme hævde:

»For the critical realist ... the social world is decisively open: Event regularities are not pervasive. Rather, underlying mechanisms generate forces, tendencies, and countertendencies, so that outcomes are a result of a multiplicity of causes«; Rotheim (1999:74).

Og med en sådan opfattelse tager den kritiske realismes tilhængere afstand fra den makroøkonomiske mainstream tankegangs atomistiske forståelsesramme. Den udgør efter deres opfattelse ikke en relevant reference-ramme. Igen med Rotheim (1999: 73):

»To posit an atomistic framework, where both individuals and structures are capable of being defined *in isolation* from any sense of internal or external relatedness, limits all investigations to the realm of space, alone, extracted from time«.

Og med Davidsen (2004a) ved vi, at magt-strukturer og magtrelationer er reelle og betydende faktorer i en moderne monetær produktionsøkonomi. Ikke alle agenter har hverken lige stor magt, indflydelse eller intention om at kunne og/eller ville påvirke den makroøkonomiske ligevægt (eller tilpasningsprocessen hen imod en sådan), jævnfør eksempelvis Davidsens diskussion af nogle udvalgte relevante arbejdsmarkedsforhold; (op. cit. pp. 76-83). Ligeledes påpeges flere steder tidens afgørende betydning for de økonomiske processers forløb. Eksempelvis kan vi læse, at:

»Historisk tid innebærer altså en erkjennelse av tiden som en irreversibel variabel. Den kan bare gå en vei – framover. Bak oss har vi en uforanderlig fortid. Foran oss har vi en ukjent framtid ... En monetær produksjonsøkonomi beveger seg irreversibelt framover i kalendarisk tid. Analysen av en slik økonomi kan derfor få en sekvensiell karakter«; (op. cit. pp. 49 & 51).

I denne forstand er viden, også en økonomisk viden, i hvert tilfælde på nogle punkter derfor en social konstruktion; jf. også Lawson (1999). For nu blot at tage et enkelt eksempel. Det er svært at argumentere for den påstand, at synet på (forståelsen af) markedet som institution ikke har ændret sig gennem tiderne. På Adam Smiths tid havde man én forståelse heraf, i dag har vi af helt indlysende årsager en anden. Samfundet er et ganske andet nu end dengang, og det samme gør sig gældende for det økonomiske system. Derfor forstår vi og ser på markedet som institution forskelligt til forskellige tider. Netop derfor er begrebs- og erkendelsesmæssige problemer en væsentlig og relevant problemtype for samfundsvidenskaberne generelt og naturligvis også for økonomi selv som fagdisciplin betragtet.

Og som vi altså ved, så ændrer sociale institutioner (konstruktioner) sig over tiden. Og dermed bliver den fremtidige økonomiske udvikling en endogen bestemt størrelse, der følger en form for sti-afhængig proces. Den vej ad hvilken de enkelte økonomiske agenter vælger at gå, bliver unik i bestemmelsen af de fremtidige økonomiske forhold. Dette er et mikroøkonomisk fundament, som i sig selv er tilstrækkeligt til at begrunde, at også den makroøkonomiske udvikling er åben og sti-afhængig. I den forstand er intet prædetermineret i den makroøkonomiske udvikling. Og dette er et afgørende og vigtigt resultat. Heri har den kritiske realisme helt ret. Og her har tankegangen åbnet op for nye og mere frugtbare måder at studere og forstå det økonomiske system på. Herved gives der de økonomiske agenter en helt anden måde at udfolde deres aktiviteter på end inden for mainstream tænkningen. Og som termen siger, så er realisme et nøglebegreb og helt afgørende for denne metodologiske opfattelse. Med Davidsen (2004) så er en ontologisk refleksion derfor kommet for at blive. Ontologiske standpunkter må nødvendigvis integreres i vores arbejde med at udvikle og tilpasse de økonomiske teorier og modeller. Vi må forholde os til, hvad der eksisterer i den økonomiske sfære, og hvilke egenskaber, der kan tillægges det, som eksisterer, ligesom vi må forsøge at forstå, hvilke kræfter det er, som styrer det, der eksisterer. Vi har altså et ønske om at kunne forklare og forstå virkeligheden og dermed et ønske om at kunne fastlægge kausaliteten, som determinerer de økonomiske fænomener. I dag såvel som også i morgen, hvor det institutionelle set up meget vel kan have ændret sig, og de økonomiske strukturer som en konsekvens heraf derfor kan være påbegyndt en måske betydningsfuld forandringsproces. Derfor må den metodemæssige tilgang også være bestemt af genstandsfeltets karakter.²⁰ Det er med andre ord genstandsfeltets konkrete problemer, der skal behandles og analyseres, som determinerer den metodiske approach, der skal tages i

brug. Et hvilket som helst problem inden for en given fagdisciplin kan næppe angribes, belyses og forstås ved brug af den samme approach. Netop derfor er en uniform metodologisk tilgang ikke hensigtsmæssig. Med anvendelse af den forkerte approach kan den konkrete problemstillings virkelighed og kausalitet ikke afdækkes korrekt. I stedet for at øge den videnskabelige erkendelse, som det ellers var hensigten, indsnævres denne paradoksalt nok derimod.

Som allerede nævnt er der en klar kobling mellem den kritiske realisme og Keynes' forfatterskab. Formålet med hans forfatterskab var netop at sikre, at den makroøkonomiske teori kom i en bedre korrespondance med den virkelighed, som teorien skulle beskrive og analysere. Derfor var Keynes' økonomiske univers altid kendetegnet ved en historisk betinget grad af realisme (bl.a. en anerkendelse af imperfektionens eksistens). Fremtiden er ukendt og dermed usikker. Agenternes viden er begrænset og ufuldstændig, på nogle punkter måske endda ligefrem fejlagtig; netop derfor er deres adfærd en forventningsbetinget adfærd. Og at samfundene og dermed også det økonomiske system forandrer og udvikler sig over tiden, er Keynes helt med på.²¹ Med Dow (1995:720):

»Keynes maintained ... that the social structures of which we have direct experience are predominantly organic rather than atomic, and that this in practice precluded sole reliance on statistical inference and demonstrative logic. Further, the complexity of the economic system limits the scope of any one individual's direct knowledge. Much of our theoretical knowledge about the economic process is therefore held with uncertainty«.²²

Netop på baggrund af denne opfattelse bør det derfor efter Keynes' opfattelse, påpeger Dow, snarere være en almindelig og ordinær form for logik frem for en mere stringent matematisk kæde af ræsonnementer, der bør strukturere og styre vores økonomiske tænkning; jf. også gennemgangen i afsnit 3. Med

Barkley Rosser (2001) er en sådan opfattelse betinget af Keynes' syn på usikkerhedsproblematikken. For Keynes var usikkerhed en størrelse, der ikke kunne præcist kvantificeres. Netop derfor planlægger og handler de økonomiske agenter på baggrund af deres forventninger, der er dannet ud fra »current facts and the average state of opinion (the state of confidence)«. Og i et sådant åbent og foranderligt socialt system har en formel stringent matematisk approach sine helt naturlige begrænsninger.²³

Og hvad mere præcist er så kernen i den post keynesianske tankegang?²⁴ En glimrende nu klassisk opsummering herpå er eksempelvis givet i Chick (1995). Ifølge hende kan der identificeres tre fundamentale principielle udsagn, som kendetegner denne skole, og som alle er i en god samklang med Keynes' egen oprindelige tænkning. For det første bør den økonomiske teori være en rimelig realistisk abstraktion af virkeligheden. Og hvad en sådan udgør, kan man ikke entydigt fastlægge på en objektiv facon. Kriterier til afgørelse heraf må nødvendigvis bygge på en subjektiv vurdering, påpeges det. For det andet udspiller de økonomiske processer sig i en historisk tid (kalender tid) frem for i en meta tid. De økonomiske agenter må derfor træffe deres beslutninger under usikkerhed og på basis af ofte imperfekte forventninger. Og ofte må de også efterfølgende erkende, at deres beslutninger viste sig at være af en irreversibel karakter. Og for det tredje; nok er makroøkonomiske udfald bestemt af beslutninger truffet af enkelte individer, men sammenhængen mellem makroplanet og dets mikroøkonomiske fundament er en kompleks størrelse at få entydigt styr på. Netop derfor må man erkende, at makro ikke blot er en simpel aggregering af mikro, er hendes argumentation. Som et kendt eksempel herpå kunne nævnes opsparingsparadokset. Som bekendt fører et ønske om at øge opsparingen hos de enkelte individer ikke pr. automatik til en større samlet opsparing på makroniveau.

En simpel aggregering af den enkeltes adfærd giver således ikke nødvendigvis det sande udsagn om det relevante makroøkonomiske udfald, og dette er, hvad man traditionelt benævner for den atomistiske fejlslutning.

Tilsvarende giver McKenna & Zannoni (1998) et bud på, hvad indholdet er i post keynesianismen. Efter deres opfattelse er tankegangen i sin Paul Davidson udgave kendetegnet ved tre fundamentale udsagn, der alle er i en klar modstrid med den herskende mainstream tænkning; jævnfør eksempelvis fremstillingen i Davidson (1984, 2003-4 & 2005). For det første, og væsentligst, argumenterer disse post keynesianere for, at det økonomiske system udfolder sig på en såkaldt non-ergodic (ikke-repetitiv) måde, hvilket indebærer, at fremtidige økonomiske udfald ikke kan forudsiges blot nogenlunde korrekt på basis af hverken en historisk eller en nutidig erkendt viden – fordi den økonomiske udvikling netop ikke er repetitiv.²⁵ Og ifølge McKenna & Zannoni skyldes dette Davidsons påpegning af en såkaldt ontologisk type usikkerhed: agenter med en fri vilje kan træffe og gennemføre beslutninger på en sådan måde, at deres handlinger er med til at ændre på økonomiens set up; jævnfør også fremstillingen i Davidson (1982-3 & 1991), hvor problemstillingen omkring, hvad Davidson benævner sand eller fundamental usikkerhed behandles nærmere. Det økonomiske system er derfor et evolutionært, det vil sige et (kontekst afhængigt) system, og det kan, i hvert tilfælde i nogle situationer, udvikle sig på en ret uforudsigelig vis, lyder argumentationen: »human action is truly non-determined«; McKenna & Zannoni (1998:241). Eller med Davidson (1984:572 & 2003-4:253):

»Keynes (1936, Ch. 12) rejected this view that past information from economic time series realizations provides reliable, useful data which permit stochastic predictions of the economic future ... Keynes's non-ergodic uncertainty and animal spirits concepts ... means that although we can have perfect hindsight,

there is no lens that can provide corrected vision regarding the future. Entrepreneurial vision of the future is not faulty, but is, instead, based on dreams or nightmares«.

Netop derfor kan det for det andet heller ikke anerkendes at penge er neutrale. For Keynes og post keynesianerne er penge en unik finansiel fordring, der netop på grund af usikkerheden om fremtidige forhold kan bevirke, at ændringer i de finansielle forhold kan have endda ganske betydningsfulde realøkonomiske konsekvenser også på det længere sigt.²⁶ Og endelig for det tredje nævnes det, at Davidson antager en imperfekt substitution forstået på den måde, at »noget ikke altid er et substitut for noget andet«.²⁷

Og i forståelsen af, hvad indholdet er i den Keynes-like hovedtradition af post keynesianismen, er Paul Davidson en af de helt betydningsfulde økonomer. Hele hans forfatter-skab bærer præg af intense Keynes studier, ligesom hans anvendelse af økonomisk teori på samtidens aktuelle problemstillinger vidner om, at han også i denne sammenhæng i lighed med Keynes selv har forfulgt et analogt realisme projekt. Endelig skrev han sammen med Eugene Smolensky i 1963 en makroøkonomisk lærebog, der som sin overordnede analyseramme netop har det effektive efterspørgselsprincip. Bogen blev dog ingen bestseller, ligesom den i modsætning til forfatternes forventning heller aldrig kom til at fremstå som *lærebogen* inden for den post keynesianske genre.²⁸

Og forståelsen af varemarkedets betydning er essentiel for post keynesianerne. Overordnet set er det samlede output og beskæftigelses-omfanget nemlig efterspørgselsbestemt. Og så derfor kan det neoklassiske arbejdsmarked ikke danne baggrund for en relevant forståelse og analyse af arbejdsløshedsproblematikken, hvorfor post keynesianerne forkaster denne model som en hensigtsmæssig teoretisk referenceramme. De afviser idealet om

the rational economic man og påpeger, at agenternes adfærd også arbejdsmæssigt set er kendetegnet ved en begrænset form for agent rationalitet som følge af usikkerhedens eksistens, ligesom de argumenterer for, at der findes andre relevante determinanter til adfærd- en på arbejdsmarkedet end blot lønrelations- sammenhænge. Der er eksempelvis mange socialt og institutionelt betingede forhold, som øver en afgørende indflydelse på, hvad der faktisk sker på de mange heterogene og indbyrdes segmenterede delarbejdsmarkeder. Sammenfattende kan man derfor sige, at post keynesianerne stiller sig skeptisk overfor:

»the explanatory significance of efficiency wage theory, and instead emphasize the influence of social power, collective action, custom, routine, and institutional constraints on firm and worker behavior«; King (2001:77).²⁹

Og så til en afrundende opsamling på dette afsnit. Ifølge Arestis (1996:114) er der sammenfattende især tre grundlæggende kendetegn ved den post keynesianske tænkning:

»The economy operates subject to a *historical* process in an uncertain world, where *expectations* inevitably have significant effects on economic outcomes. Social, conventional, political and other *institutions* shape economic events, and their evolution is studied carefully«.

Tilsvarende er den post keynesianske analyse, ifølge Arestis, en økonomisk analyse, der er centreret omkring »Economics without (general) Equilibrium«,³⁰ hvilket er titlen på en bog, som Kaldor skrev i 1985. Og set med post keynesianske øjne er økonomi en integreret del af samfundsvidenskab. Dermed får den post keynesianske analyse automatisk et bredere fokus end, hvad der kendetegner den makroøkonomiske mainstream tænkning. Økonomiske processer foregår i en historisk tid. Metodologien er derfor også en anden hos post keynesianerne: den er for manges vedkommende kendetegnet ved en tilslutning til indholdet i den kritiske realisme. Det er

med andre ord et åbent og foranderligt, men struktureret økonomisk system, som er det overordnede genstandsfelt i den post keynesianske tænkning.³¹

8. En afrunding

Som bekendt forsøgte Keynes at revolutionere ikke alene den makroøkonomiske teori, men tillige også den anvendte metodologi. Og kendetegnende for begge dimensioner er det, at han forfulgte et realisme projekt.³² Keynes så den makroøkonomiske udvikling som grundlæggende foranderlig. Og denne opfattelse må nødvendigvis afspejle sig i den økonomiske teori såvel som i den anvendte metodologi, var hans konklusion. Nok var den økonomiske udvikling i Keynes' egen samtid udsat for nogle alvorlige fluktuationer, men det var dog tilsyneladende et makroøkonomisk system, der ikke var »violently unstable«; Keynes (1936:249). Men dette var dog ingen naturlovsbegrundet tilstand, advarede han om. Det var snarere – lykkeligtvis – at betragte som »a fact of observation concerning the world as it is or has been«; (op. cit. p. 254). Og er det økonomiske system et foranderligt system, er jagten på den entydige sande og matematisk formalistiske makroøkonomiske model en nyttesløs jagt. Sådan en generalisation er ikke mulig, argumenterer Keynes. Vores opgave som økonomer er ifølge ham, at vi skal forsøge:

»to discover what determines at any time the national income of a given economic system and ... the amount of its employment; which means in a study so complex as economics, in which we cannot hope to make completely accurate generalisations, the factors whose changes *mainly* determine our *quaesitum*. Our final task might be to select those variables which can be deliberately controlled or managed by central authority in the kind of system in which we actually live«; (op. p. 247).

Hvor den makroøkonomiske dimension siden 1936 synes at have indtaget sin helt berettigede placering i økonomisk teori, har Keynes' metodologi haft betydeligt sværere

vilkår. På baggrund af den ovenstående gennemgang synes det åbenbart, at denne kun på afgørende vis er blevet forsøgt indarbejdet i den post keynesianske Keynes-like hovedtradition. De tre andre bud på en fortolkning af Keynes, der er behandlet i de ovenstående afsnit, er alle for mainstream i deres indhold. Og dette gælder især, hvad angår deres metodologiske tilgang. På dette område repræsenterer bastard keynesianismen, den uligevægtsprægede tankegang og den ny keynesianske skole grundlæggende, hvad Keynes selv tog afstand fra. I denne forstand er de derfor alle i opposition til hans metodologiske forståelse.

Med et kritisk realistisk fokus og en erkendelse af, at den makroøkonomiske udvikling netop ikke er repetitiv, er den post keynesianske tænkning derimod i en god overensstemmelse med oplægget fra Keynes selv.³³ Dermed besidder den post keynesianske tænkning et klart potentiale til en anderledes belysning og forståelse af den makroøkonomiske sfære, end hvad mainstream hidtil har haft at tilbyde. Og med en mere virkelighedsnær optik for udformningen af den økonomiske analyse kan netop en udnyttelse af dette potentielle resultater i et spring fremad i videnskabelig erkendelse. Med en sådan bedre makroøkonomisk teoretisk forståelse af, hvordan økonomien antages at fungere gives også den økonomiske politik nye muligheder for bedre at kunne forholde sig til en stadig foranderlig, komplekst og problemfyldt virkelighed. Og med en anden økonomisk politisk forståelse er der også en mulighed for, at det makroøkonomiske udfald kan blive et mere hensigtsmæssigt udfald. Der gives dermed med andre ord en større sandsynlighed for, at de politiske beslutningstagere kan designe hensigtsmæssige økonomisk politiske indgreb, når der er et behov herfor. Og det er naturligvis ikke, når økonomien er inde i et stabilt og harmonisk vækstforløb, at der skal gribes ind økonomisk politisk, men behovet er til stede, når de økonomiske konjunkturer vender og/eller der op-

står væsentlige økonomiske ubalancer (internt som eksternt). Opnås der som en konsekvens heraf en større harmoni på det makroøkonomiske plan, bliver spændingerne generelt i samfundet – nationalt som internationalt – vel også mindre. Og er dette ikke en smuk tiltænkt problemløsende effektivitet at tildele økonomi som fag?

Litteratur

- Andersen, Torben M. (2000): *Makroteori*, fra bogen **Udviklingslinier i økonomisk teori**, redigeret af Chr. Hjorth-Andersen, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2000, pp. 19-46.
- Arestis, Philip (1996): *Post-Keynesian economics: towards coherence*, Cambridge Journal of Economics 1996, pp. 111-35.
- Barkley Rosser Jr, J. (2001): *Uncertainty and expectations* fra bogen **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Holt, P.F. & Pressman, Steven (eds.), Routledge 2001, pp. 52-64.
- Barro, R. & Grossman, H. (1971): *A General Disequilibrium Model of Income and Employment*, American Economic Review 1971, pp. 82-93.
- Bateman, Bradley W. (2003): *The end of Keynes and philosophy?* fra bogen **The philosophy of Keynes's economics**, Runde, J. & Mizuhara, S. (eds.), Routledge 2003, pp. 71-84.
- Bentzel, R. & Hansen, B. (1954): *On Recursiveness and Interdependency in Economic Models*, Review of Economic Studies 1954, pp. 153-68.
- Brems, Hans (1987): *Dansk økonomisk teori efter 1870 – var svenskerne bedre?*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1987, pp. 244-52.
- Brems, Hans (1986): *The Founding Fathers of the Swedish School: Wicksell and Cassel*, BEBR Faculty Working Paper No. 1299, University of Illinois at Urbane-Champaign 1986.
- Chick, Victoria (1995): *Is there a case for Post Keynesian economics?*, Scottish Journal of Political Economy, February 1995, pp. 20-36.
- Clower, Robert (1965): *The Keynesian Counter-Revolution: A Theoretical appraisal*, fra bogen **The Theory of Interest Rates**, Hahn & Brechling (eds.), Macmillan Book Company 1965, pp. 103-25.
- Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XI-II: *The General Theory and After – Part I: Preparation*, Macmillan & Cambridge University Press 1973.
- Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XIV: *The General Theory and After – Part II: Defense and Development*, Macmillan & Cambridge University Press 1973.
- Davidson, Bjørn-Ivar (2004): *Kritisk realisme og økonomisk-vitenskapelig arbeid*, Norsk Økonomisk Tidsskrift 2004, pp. 62-76.
- Davidson, Bjørn-Ivar (2004a): *Keynes i fortid og framtid: idéhistorie og teoriutvikling*, Rapport 2004:7, Høgskolen i Østfold.
- Davidson, Paul (2005): *Responses to Lavoie, King, and Dow on what Post Keynesianism is and who is a Post Keynesian*, Journal of Post Keynesian Economics, Spring 2005, pp. 393-408.
- Davidson, Paul (2003-4): *Setting the record straight on A history of Post Keynesian Economics*, Journal of Post Keynesian Economics, Winter 2003-4, pp. 245-72.
- Davidson, Paul (1991): *Is Probability Theory Relevant for Uncertainty? A Post Keynesian Perspective*, The Journal of Economic Perspectives, Winter 1991, pp. 129-43.
- Davidson, Paul (1984): *Reviving Keynes's revolution*, Journal of Post Keynesian Economics, Summer 1984, pp. 561-75.
- Davidson, Paul (1982-3): *Rational expectations: a fallacious foundation for studying crucial decision-making processes*, Journal of Post Keynesian Economics, Winter 1982-3, pp. 182-98.
- Davis, John B. (1998): *Davidson, non-ergodicity and individuals* fra bogen **Method, Theory and Policy in Keynes – Essays in Honour of Paul Davidson: Volume Three**, Arestis, Philip (ed.), Edward Elgar 1998, pp. 1-16.
- Davis, John B. (1987): *Three principles of post Keynesian methodology*, Journal of Post Keynesian Economics, Summer 1987, pp. 552-64.
- Dow Sheila C. (2003): *Probability, uncertainty and convention: Economists' knowledge and the knowledge of economic actors* fra bogen **The philosophy of Keynes's economics**, Runde, J. & Mizuhara, S. (eds.), Routledge 2003, pp. 207-15.
- Dow, Sheila C. (2001): *Post Keynesian methodology* fra bogen **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Holt, P.F. & Pressman, Steven (eds.), Routledge 2001, pp. 11-20.
- Dow, Sheila C. (1999): *Post Keynesianism and critical realism: What is the connection?*, Journal of Post Keynesian Economics, Fall 1999, pp. 15-33.
- Dow, Sheila C. (1995): *The appeal of neoclassical economics: some insights from Keynes's episte-*

- mology, Cambridge Journal of Economics 1995, pp. 715-33.
- Eichner, Alfred S. & Kregel, J.A. (1975): *An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics*, Journal of Economic Literature December 1975, pp. 1293-1314.
- Hansen, Bent (1981): *Unemployment, Keynes, and the Stockholm School*, History of Political Economy 1981, pp. 256-77.
- Hicks, John (1980-81): *IS-LM: an explanation*, Journal of Post Keynesian Economics, Winter 1980-81, pp. 139-54.
- Hicks, John (1979): *Causality in Economics*, Basil Blackwell 1979.
- Hicks, John (1976): *Time in Economics*, her fra bogen **The Economics of John Hicks**, Basil Blackwell 1984, pp. 263-80.
- Hicks, John (1937): *Mr. Keynes and the »Classics«; A Suggested Interpretation*, Econometrica 1937, pp. 147-59.
- Holt, P.F. & Pressman, Steven (eds.): **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Routledge 2001.
- Jespersen, Jesper (2007): *Makroøkonomisk metodologi – i et samfundsvidenskabeligt perspektiv*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2007.
- Jespersen, Jesper (2007a): *Post-Keynesiansk makroteori fra bogen Uden for hovedstrømmen – Alternativ strømninger i økonomisk teori*, redigeret af Anders Christian Hansen, Roskilde Universitetsforlag 2007, pp. 33-49.
- Jespersen, Jesper (2003): *Makroøkonomisk metode: Keynes og lærebøgerne – to adskilte verdener*, Økonomi & Politik 2003:4, pp. 33-46.
- Jespersen, Jesper (2002): *John Maynard Keynes – Den makroøkonomiske teoris oprindelse og udvikling*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2002.
- Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. VII, Macmillan & Cambridge University Press 1973.
- King, John E. (2001): *Labor and unemployment* fra bogen **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Holt, P.F. & Pressman, Steven (eds.), Routledge 2001, pp. 65-78.
- Kregel, Jan (1977): *On the Existence of Expectations in English Neoclassical Economics*, The Journal of Economic Literature, June 1977, pp. 495-500.
- Lawson, Tony (2003): *Keynes's realist orientation* fra bogen **The philosophy of Keynes's economics**, Runde, J. & Mizuhara, S. (eds.), Routledge 2003, pp. 159-69.
- Lawson, Tony (1999): *Connections and distinctions: Post Keynesian and critical realism*, Journal of Post Keynesian Economics Fall 1999, No. 1, pp. 3-14.
- Malinvaud, Edmund (1980): *Profitability and Unemployment*, Cambridge University Press 1980.
- Malinvaud, Edmund (1977): *The Theory of Unemployment Reconsidered*, Basil Blackwell Oxford 1977.
- McKenna, Edward J. & Zannoni, Diane C. (1999): *Post Keynesian economics and critical realism: a reply to Parsons*, Journal of Post Keynesian Economics, Fall 1999, pp. 57-70.
- McKenna, Edward J. & Zannoni, Diane C. (1998): *Post Keynesian economics and the philosophy of individualism*, Journal of Post Keynesian Economics, Winter 1997-98, pp. 235-49.
- Modigliani, Franco (1944): *Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money*, Econometrica January 1944, pp. 45-88.
- Muelbauer, J. & Portes, R. (1978): *Macroeconomic Models with Quantity Rationing*, The Economic Journal 1978, pp. 788-821.
- O'Donnell, Rod (2003): *The thick and the thin of controversy* fra bogen **The philosophy of Keynes's economics**, Runde, J. & Mizuhara, S. (eds.), Routledge 2003, pp. 85-99.
- Olesen, Finn (2007): *Rundt om The General Theory – en teoriehistorisk belysning*, Syddansk Universitetsforlag 2007.
- Olesen, Finn (2007a): *Aggregate Supply and Demand Analysis – A note on a 1963 Post Keynesian Macroeconomic textbook*, Working Paper 76/2007, Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet.
- Olesen, Finn (2006): *Rational economic man og Bounded Rationality – nogle betragtninger over rationalitetsbegrebet i økonomisk teori*, Working Paper 71/06, Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet.
- Patinkin, Don (1956): *Money, Interest and Prices*, New York 1956.
- Romer, David (1993): *The New Keynesian Synthesis*, The Journal of Economic Perspectives 1993 No. 1, pp. 5-22.
- Rotheim, Roy J. (1999): *Post Keynesian economics and realist philosophy*, Journal of Post Keynesian Economics, Fall 1999, pp. 71-103.
- Runde, Jochen (2003): *On some explicit links between Keynes's A Treatise on Probability and The General Theory* fra bogen **The philosophy of**

- Keynes's economics**, Runde, J. & Mizuhara, S. (eds.), Routledge 2003, pp. 46-54.
- Skidelsky, Robert (1992): *John Maynard Keynes – Volume Two: The Economist as Saviour, 1920-1937*, Macmillan 1992.
- Snowdon, Brian et al. (1996): *A Modern Guide to Macroeconomics. An Introduction to Competing Schools of Thought*, Edward Elgar 1996.
- Yndgaard, Ebbe (1978): *GDM – Computerization of micro-founded macro econometric models*, Skrifter fra Aarhus Universitets Økonomiske Institut nr. 26, Århus 1978.

Noter

1. En tidligere version af nærværende artikel dannede baggrund for min ph.d forelæsning, der fandt sted den 8. marts 2007 på Roskilde Universitetscenter. Jeg skal takke Jesper Jespersen for værdifulde kommentarer til den oprindelige version af dette papir. Også en tak til Tidsskriftets referee for yderligere kommentarer og forslag.
2. For en belysning af indholdet i den keyneske revolution kan der eksempelvis henvises til fremstillingerne i Jespersen (2002), Davidsen (2004) og Olesen (2007).
3. For et nyt dansk bidrag inden for denne genre, der med udgangspunkt i Keynes' forfatterskab netop søger at udstikke rammerne til et nyt forskningsprogram om makroøkonomisk metodologi, skal der henvises til Jesper Jespersens disputats; Jespersen (2007).
4. For en diskussion af rationalitetsbegrebets begrænsning kan der eksempelvis henvises til Olesen (2006).
5. Med Kregel (1977:495): "... it is misleading to imply that expectations were alien to theoretical economics in the Anglo-Saxon world before 1930 ... far from being nonexistent, expectations were at the very core of the explanation". Keynes skal derfor i sit arbejde omhandlende forventningernes betydning og placering i den makroøkonomiske teori ses som "representing the culmination of a long tradition in which expectations and uncertainty had always played an integral part"; (op. cit. p. 497). At inddragelse af forventninger i den økonomiske teori har en lang forhistorie, der går forud for Keynes' egen påvisning i 1936 af, hvilken essentiel betydning forventninger til en usikker fremtid har, er også opfattelsen hos Bateman (2003). Mere bemærkelsesværdig er opfat-

telsen samme steds af, at Keynes' forståelse heraf ikke er grundlagt med **The Treatise on Probability**. Derimod plæderes der for det synspunkt, at "Keynes placed expectations and uncertainty at the centre of his argument in *The General Theory* because of his work in policy-making and his experience as an investor in the 1930s led him to do so after years of denying that expectations or uncertainty had any relevance in macroeconomics ... Slowly and inexorably, as Keynes watched the financial markets during the early 1930s, he came to see the truth that they were driven by expectations and confidence"; (op. cit. p. 73 & 77). At der nu nok alligevel er et link mellem Keynes' to hovedværker, hvilket må siges at udtrykke mainstream fortolkningen, er modsætningsvis synspunktet i eksempelvis O'Donnell (2003). Jf også fremstillingen i Runde (2003) der nærmere belyser de to henvisninger til **The Treatise on Probability** som Keynes selv giver i **The General Theory** omhandlende hans diskussion af de langsigtede forventninger og hans præsentation af likviditetspræferencenfunktionen. Rundes afsluttede konklusion på baggrund af den givne belysning er den, at det ikke er illegitimt at ville fortolke Keynes' 1936 forståelse af forventninger og usikkerhed inden for den referenceramme, som han gav tidligt i sit værk om sandsynlighed.

6. Som Brems (1987:248) siger om Wicksells metode, den: »var ny i hele tre henseender: den var makroøkonomisk, den var dynamisk, og den tilfod uligevægt. Uligevægten bestod i skuffede forventninger, og skuffelsen blev den drivende kraft i den kumulative proces«. Og denne metode kunne svenskerne godt tre årtier senere gøre brud af: "Such a short-run, macroeconomic, dynamic, disequilibrium method was just what was needed in the thirties. All that remained to be done was to add physical output as an additional variable. Ohlin (1934) was inspired by Wicksell in the sense that his feedback between physical output and aggregate demand unfolded in a cumulative process along a time axis and was a succession of disequilibria: expectations and plans were forever being revised in the light of new experience"; Brems (1986:6-7).
7. Med Jespersen (2007a:41): "Tidens gang er en irreversibel og delvist uforudsigelig proces. Den analytiske model bør afspejle, at institutioner, strukturer, konventioner og dermed også forventningerne, ændrer sig over tiden. Denne løbende

forandring af det 'makroøkonomiske landskab' vil ske delvist uafhængigt af den makroøkonomiske udvikling (eksogene faktorer) og delvist som en konsekvens af udviklingen (endogene faktorer). En relevant modelmæssig beskrivelse af en sådan dynamisk proces må derfor være åben i sin afgrænsning over for omverdenen og samtidig 'path-dependent', idet aktuelle og fortidige transaktioner er med til at forme fremtiden".

8. Med Dow (2003:212): "Keynes's use of pluralism to build up arguments in different ways, his awareness of the significance of persuasion, his reservations about mathematical formalism, his reference to psychology and to social convention as essential elements of behaviour – all follow from his understanding of the real, social world as complex and evolving and incapable of yielding much in the way of certain knowledge".
9. Som Skidelsky (1992:538) påpeger: "The IS-LM diagram ... is the *General Theory* as it has been taught to economics student ever since: 384 pages of argument whittled down to four equations and two curves".
10. "I have, however, not concealed that, as time has gone on, I have myself become dissatisfied with it"; Hicks (1980-81:139). IS/LM modellen er i Hicks' tilbageblik for meget præget af hans samtidige arbejde med den temporære ligevægtstilgang og for walrasiansk i sin udformning, ligesom den beskriver en økonomisk adfærd, som er tidløs (i en historisk kalendertids forstand). Eller som Hicks havde påpeget nogle år tidligere: "equilibrium economics; it is not really *in time*. That, of course, is why it has done so well"; Hicks (1976:270).
11. Tilsvarende var det også den neoklassiske syntese, som udgjorde det økonomisk teoretiske grundlag for de første udbredte makroøkonometriske modeller; jf. Jespersen (2007).
12. "Whenever this situation materializes, the very mechanism that tends to bring about full-employment equilibrium in a system with "flexible" wages breaks down, since there is no possible level of the money wage rate and price level that can establish full-employment equilibrium ... In this case the Keynesian analysis clearly departs from the classical lines and it leads to conclusions that could scarcely have been reached by following the traditional line of approach"; Modigliani (1944:74).
13. Også sporadisk i en dansk kontekst slog uligevægtstankegangen igennem; jf. eksempelvis Yndgaard (1978).
14. Eller som Jespersen (2007a:39) udtrykker det: »jo mere realistiske de simplificerede forudsætninger fremstår, jo mindre vil den fortolkningsmæssige afstand være mellem de analytiske resultater og den analyserede virkelige, hvilket begrundet kravet om realisme. Derfor bør forudsætningsernes realisme, hvis de er afgørende i forhold til de analytiske resultater, vurderes på et empirisk grundlag«.
15. For en kortfattet belysning af det væsentlige indhold i den ny keynesianske tankegang kan der eksempelvis henvises til Romer (1993) og Snowden et al. (1996:kapitel 7).
16. Ifølge Romer (1993:20) kan de teoriretninger, der beskæftiger sig med makroøkonomiske aspekter (hvorfor svinger de økonomiske konjunkturer?), klassificeres i forhold til deres svar på to centrale spørgsmål: "*whether the classical dichotomy fails ... [og] ... whether the economy possesses non-Walrasian features that are important to fluctuations beyond assumptions of the failure of the classical dichotomy*". Og kun den ny keynesianske skole er, efter Romers opfattelse, i stand til at svare bekræftende på begge disse spørgsmål.
17. Davidson (2003-4 & 2005) er dog af den opfattelse, at det kun er den keyneske tradition, der bør bære betegnelsen post keynesianisme. Denne tænkning bør alene tage sit udgangspunkt i Keynes' økonomiske univers og anvende hans effektive efterspørgselsprincip som den relevante makromodel, er Davidsons budskab. Andre traditioner (eller bidrag til heterodoksien) har ikke i et tilstrækkeligt omfang bortkastet den økonomiske mainstreams snærende lænker, mener Davidson (2003-4:263). Med en sådan mere snæver fokusering mener han også, at man netop sikrer sig, at den post keynesianske tænkning får en så tilstrækkelig sammenhængskraft (coherence), at det giver mening at definere denne som en egentlig selvstændig teoretisk skole.
18. Dermed bidrager tilgangen »til at fremhæve de vanskeligheder, der er forbundet med ... at transponere en refleksion af virkeligheden til en relevant analytisk model og dernæst at oversætte resultaterne til dækkende udsagn om den analyserede virkelighed«; Jespersen (2007a:38).
19. Med McKenna & Zannoni (1999:69): "Change is something that is of great significance for our lives ... How people make sense of their lives in a

changing and uncertain world is one of the principal issues addressed by critical realism". Og med en sådan opfattelse anerkendes dermed også den principielle forskel, der eksisterer mellem naturvidenskaben og de samfundsvidenskabelige fagdiscipliner, jævnfør eksempelvis Davis (1987:557): "Post Keynesian theory thus well reflects the widespread conviction among many philosophers of social science that the social sciences should not aspire to the predictive accuracy achieved by some of the physical sciences".

20. Eller som påpeget af Lawson (2003:159-60): "Specifically, methods of mainstream economics are chosen largely on the criterion that they facilitate formalistic modelling ... This basis for adopting such methods is as justified in logic as is using a pneumatic drill to make a hole in a piece of paper just because it has proven successful at making a hole in the road. To make a hole in the paper we need to take account of the nature of paper. To fashion methods for social science we need to take account of the nature of social material. To do this is to engage in ontology".
21. Jf. Eksempelvis den følgende statement fra Davis (1998:3): "For Keynes ... the world is transmutable or non-ergodic in the sense that the principles underlying the phenomena we observe are historically specific and may change with development in the economy's structure".
22. Hvorfor Keynes mente, at "the ultimate object of theorising was to attain knowledge which was as reliable as possible given the available evidence"; Dow (1995:721). Det at foretage en økonomisk analyse, at fremhæve nogle argumenter som væsentlige som det at fremsætte nye økonomiske teorier var for Keynes derfor "a matter of belief, given the pervasive presence of uncertainty. Spreading belief is then less a matter of demonstrative proof than of persuasion"; (op. cit. p. 722).
23. Set med Dow (1995:724) bliver konklusionen derfor den, at: "Keynes's analysis therefore suggests that strict adherence to the principle of mathematical formalism could unduly limit the scope of economic knowledge to the extent that mathematisation at any time faces practical limitations. Further, and perhaps more important, mathematical formalism could unduly limit our capacity to make judgements about the scope of formal economic knowledge". Jf. også Davidson (1984:574): "... when one is dealing with human activity and institutions, one may be, in the natu-

re of things, outside of the realm of the formally precise. For Keynes as for Post Keynesians the guiding motto is "it is better to be roughly right than precisely wrong!".

24. For en nyere oversigt over den post keynesianske tæknings forskellige delelementer kan der eksempelvis henvises til Holt & Pressman (2001).
25. Eller med Dow (2001:15): "Systems are ergodic if their structure remains stable over time, so that extrapolation from the past is a good guide to the future. Ergodic systems lend themselves to mathematical representation and econometric testing, as in orthodox economics. Non-ergodic systems imply uncertainty in the real world, so that formal equation systems cannot capture the complexity of reality. Put another way, non-ergodic systems are those where historical time generates structural change, whereas in ergodic systems historical time can be represented satisfactory by logical time".
26. Med Davidson (2003-4:269): "Consequently, in an economy with a money whose elasticity of production is zero or negligible, and where the products of industry are not gross substitutes for nonproducible liquid assets, then money is never neutral. That is the world of Keynes's *General Theory* and the one dealt with in Post Keynesian economics".
27. "... no acquisition of present knowledge, including that ensuring from a change in the price of money, will lead necessarily to a substitution of real producibles for money"; (op. cit. p. 237). Eller med Davidson (1984:567 & 568-69): "a basic axiom of Keynes's logical framework is that non-producible assets that can be used to store savings are not gross substitutes for producible assets in savers' portfolios ... In the absence of the axiom of gross substitution, income effects (e.g., the Keynesian multiplier) predominate and can swamp any hypothetical neoclassical substitution effects. Consequently, relative price changes via a flexible pricing mechanism will not be the cure-all "snake-oil" medicine usually recommended by many neoclassical doctors for the unfortunate economic maladies that are occurring in the real world".
28. For en nærmere belysning og evaluering af denne lærebog skal der henvises til Olesen (2007a).
29. Med hensyn til arbejdskraftefterspørgslen anerkendes det endvidere, at "oligopoly is the principle market form and that fixed-coefficient te-

chnology better characterizes modern industry than the smooth production functions of neoclassical theory”, ligesom ”while not denying a role to human capital in explaining earnings, Post Keynesians emphasize factors relating to the underlying social and economic structure”; King (2001:68).

30. ”Post-Keynesian economics is concerned with non-equilibrium, non-market clearing analysis and change over time ... Institutional structure and industrial organisation are continuously evolving, influencing the historical development of economics in the process, and play a vital role in terms of the determination of the level and composition of output, the generation of surplus and its distribution”; Arestis (1996:118 & 119).
31. Som Arestis (1996:124) formulerer det: ”The pervasive nature of expectations under uncertainty which influences entrepreneurs’ ‘animal spirits’ is of vital importance in the capital accumulation process, so much so that the volatility of expectations under uncertainty is thought to lead potentially to structural breaks and crises”.

32. Jævnfør eksempelvis argumentationen hos Lawson (2003). Her er det den grundlæggende opfattelse, at ”Keynes continually engaged in ontology, and that this realist orientation marks a distinctive, enduring, as well as fundamental, aspect of his contribution ... Keynes was aware of his ontological conception when fashioning substantive theories and methods, etc.”; (op. cit. p. 160 & 166). Eller som Bateman (2003:79), refererende til det synspunkt, at Keynes omsider i begyndelsen af 1930s forstod forventningernes centrale betydning for de økonomiske agenter adfærd, konkluderer: ”good economic theory comes from experience of the real economy”.
33. Med Dow (2003:214): ”His starting point was realist, namely the existence of a real world, however poorly we understand it. Furthermore, what he did know about the real world, based on experience, was that it is complex and evolving, which explains the limitations of our understanding”.